

FAİLİN ONTOLOJİSİ

SOSYAL BİLİMLERDE NEDENSELLİK VE YÖNELİMSELLİK

VEFA SAYGIN ÖĞÜTLE

VEFA SAYGIN ÖÇÜTLE

Ege Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu (2002).

“Sosyal Bilimler Metodolojisinde ‘Birey(cilik)’ Sorunsalı: Metodolojik Bireyciliğin ‘Birey’ Anlayışı ve Diğer Bireycilik Türleriyle Bağlantısı” başlıklı tez çalışmasıyla aynı bölümden doktora derecesini aldı (2012). İlgi ve çalışma alanları bilgi sosyolojisi, bilim sosyolojisi, sosyal bilimler metodolojisi, tarihsel sosyoloji, toplumsal sınıflar, Marksizm içi tartışmalar ve müziktir. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde doçent olarak çalışmalarını sürdürdükten sonra, 2022 yılında Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nde profesör olarak göreve başladı. Çeşitli ulusal ve uluslararası dergilerde yazılar yayımladı, kitap çevirileri ve editörlüğü yaptı.

Başlıca telif ve çeviri eserleri: *Toplumsal Sınıfların İlişkisel Gerçekliği* (2010); *Metodolojik Bireyciliğin Eleştirisi* (2013); Erik Olin Wright, *Sınıf Analizine Yaklaşımlar* (2014); *Swords and Remains* (2017, Güney Çeğin'le); Roy Bhaskar, *İnsan Bilimlerinin Felsefi Eleştirisi* (2017); *Biyoloji Biliminden Toplumsal Dünyaya Bakmak* (2019); *Kurumların Sosyal Gerçekliği* (2019). Max Weber, *Sosyal Bilimler Metodolojisi* (2020).

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	13
GİRİŞ	17
I	
SEBEPLER ANLAMLAR MIDIR? HERMENEUTİK ANLAMADAN FENOMENOLOJİK YAŞANTIYA	20
1. Schutz'un Weber Eleştirisi: Öznel Anlam Var mıdır?	22
2. Husserl'in Fenomenolojisine Schutz'un Sosyolojik Yorumu	34
3. Merleau-Ponty'nin Fenomenolojisinde Yönelimselliğin Bedenselliği	38
2	
NEDENLER OLARAK SEBEPLER	64
1. Nörobiyolojik İndirgemenin Metateorik Reddiyesi	68
2. Eleştirel-Realist Mantıksal Argüman: Sebepler Nedenler Olabilir mi?	72
3. Birinci Eleştirel Realist Ontolojik Argüman: Yapı, Faillik ve Düşünümsellik	75
4. İkinci Eleştirel Realist Ontolojik Argüman: Benlik Duyusu ve Pratiğin Önceliği	83
5. Üçüncü Eleştirel Realist Ontolojik Argüman: Yönelimin Bedenselliği	88
6. Sebeplerimiz Nelerdir?	94
SONUÇ	
SEBEPLERİN NEDENLERİ	108
KAYNAKÇA	120
DİZİN	125

“Her Őeyin bir sebebi vardır ama bu,
anlamı da var demek deęildir.”
–Sue Grafton, *Cinayetin C’si*, s. 101.

“Siz dili nasıl tanımlıyorsunuz?”
“İnsanları yetersiz bir sözcük dağarcığının içine kapatarak
aralarında gerçek bir iletiŐim kurmalarını önleyen yapay
bir dizge.”
–Tahsin Yücel, *Yalan*, s. 65-66.

“İnsan vücudu bir dünyadır, penceresi de gözleridir.”
–NeŐet ErtaŐ

ÖNSÖZ

Faillik hakkında, sezgilerime dayanan henüz olgunlaşmamış düşüncelerimi *Metodolojik Bireyciliğin Eleştirisi*'nin (2013) sonuç bölümünde ifade etmiştim. Dolayısıyla elinizdeki çalışmanın başlangıç vuruşunun orada yapıldığını söylemek pekâlâ mümkün. Gelgelelim o zamanlar, sosyoloji eğitimimin verdiği seçici bir yatkınlıktan, meslekî bir deformasyondan olsa gerek, her ne kadar bedenim çokkatmanlı bir gerçeklik olduğunu fark ediyordum olsam da bedeni sadece insan bedeni, failliği de sadece insan failliği olarak kavırıyordum. Birkaç sene öncesine kadar da böyle sürdü bu.

Sosyolojik bir ilgiyle yürütülen çalışmalarda insan failliğinin esas alınmasının kendi başına garip bir tarafı yok gibi. Nitekim ben de *sosyal şeyler* hakkında kafa yoran *Kurumların Sosyal Gerçekliği* (2019) gibi çalışmalarında örtük olarak bu varsayımı muhafaza ettim. Sınıfsal ve toplumsal cinsiyete dayalı tahakküm yapılarının kurumlarda cisimleşme biçimleri üzerine teorik olarak düşünüyorsanız, insanların kendi koşullarını değiştirebilme potansiyelleri, kısacası beşeri faillik kapasiteleri üzerine yoğunlaşmanız kaçınılmaz hâle geliyor. Mesele salt insanın özgürleşmesiyle ilgili bir mesele gibi görünmeye başlıyor. Fakat sosyoloji gözlüğünü çıkardıktan sonra faillik meselesine böyle bakmaya devam etmenin sorunlu bir tutum olduğu aşikâr. Hele ki toplumun “birkaç düzeyden mekanizmaların (psikolojik, fizyolojik/anatomik, ekolojik, kimyasal vb. mekanizmaların) bir araya gelmesiyle oluşan bir mekanizmalar ve süreçler kompleksi” (Benton ve Craib, 2008: 164) olduğunu düşünüyorsanız, insanmerkezci faillik anlayışı sosyolojik düzeyde bile sorun yaratır hâle geliyor.

GİRİŞ

Gündelik konuşma dilinde ve analitik yahut semantik açıdan ayırım koymanın gerekmediği neredeyse her bağlamda “sebeP” ile “neden” terimlerini eşanlamlı kullanmaya meyilliyizdir. Doęa olayları ya da sosyal ilişkiler fark etmeksizin, birbiriyle bağlantılı görünen durumlar arasındaki ilişkiyi tarif etmek için bu iki terimi birbiriyle ikame ederek kullanırız: Örneğın “Covid-19 virüsünün bu denli hızlı yayılmasının sebepleri nelerdir?” ya da “Bana neden böyle davranıyorsun?” diye sorabiliriz. Fakat iki terimi terminolojik açıdan irdelediğimizde aralarındaki fark da açık hâle gelir. SebeP (*reason*),¹ yönelimsel/maksatlı (*intentional*) bir karakter taşıyor olup anlama (*Verstehen*) girişiminin konusu addedilir. Neden (*cause*) ise bizi doğaya veya yapılara gönderir ve açıklama girişiminin bir parçası olarak karşımıza çıkar. Bu salt terminolojik ayırım hiç şüphesiz belirgindir. Ya da sosyal olmayan fenomenlere yüklediğimiz anlamlardan etkilenmiyor oldukları göz önüne alındığında, herhangi bir nesneye –bu nesne doğal olsun veya olmasın– yönelmek sosyal bir ilişki tesis etmediği için, bu ayırım belirginliğini korumaya devam eder. Gelgelelim, sosyal eylemlere ve faaliyetlere ve bir bütün olarak failliğe ilişkin sosyalbilimsel bir açıklayıcı çerçeve geliştirmeye yöneldiğimizde, eylemlerin sebepleri ile nedenleri arasındaki ilişki meselesi can alıcı bir soruna dönüşür. Eylemlerimizin sebepleri, aynı zamanda nedenleri midir? Basitçe, sebepler nedenler midir? Değilse, yönelimselliğe/maksatlılığa göndermede bulunan sebeplerden, bu türden göndermeler taşıymıyor görünen nedenlere ulaşmak mümkün müdür?

Bu sorulara bir çırpıda cevap veremememizin temel neden-

¹ Metin içerisinde ve dipnotlarda ayraç içerisinde geçen bütün ifadeler bana aittir.

I
SEBEPLER ANLAMLAR MIDIR? HERMENEUTİK
ANLAMADAN FENOMENOLOJİK YAŞANTIYA

İnsanın faillik kapasitesi üzerine psikolojiden ziyade sosyal bilimlerin ve özellikle de sosyolojinin kafa yormuş olması bize temel bir şey anlatıyor olmalı. Modernlik deneyiminin ikili bir özerkleşmeyle karakterize olmasının bir sonucudur bu: Toplum ile bireyin aynı anda özerkleşmesi, birbirini kesen, besleyen ve şiddetlendiren süreçlerdir. Sosyal dünyanın özerk güçlerini açıklamak için yola çıkan sosyoloğun kendini bir anda faillik sorunuyla karşı karşıya bulmasının nedeni bu sosyal güçlerin bireyler ve birey toplulukları üzerinden işlemesidir. Başka bir deyişle, bireyin özerkliğini tartışmak ancak sosyal güçlerin de özerk olduğunun baştan kabul edilmesine bağlıdır. Faillik tartışmasının işte tam da bu yüzden sosyolojik tartışmalarda ortaya çıktığını ve sosyal bilimlerin genel gündemine taşındığını görmek önemlidir. *Bireysel özerklikten söz açtığımız her yerde, bilerek ya da bilmeyerek, sosyal güçlerin özerkliğinden de bahsetmeye başlarız.* Sosyal güçlerin özerkleşmesinin bireysel özerkliği eksilttiği şeklindeki yaygın kaniya karşı çıkmak işte bu noktada önem kazanmaktadır. Bu söylenenlerin ortak kaniya ters düştüğünün farkındayım; fakat sosyal şeylerin özerk güçlerini yadsıyarak salt insan ürünleri olduklarında ısrar etmenin, faillik kapasitesini artırmak şöyle dursun, düpedüz baltaladığını ileride peyderpey tartışma fırsatı bulacağız.

İnsanın kendi eylemlerinde kendi özerk sebeplerine sahip olmakla faillik kapasitesini kazandığı fikri, sosyoloji tarihinde ilkin “anlam” kategorisi altında tartışılmıştır. Eylemlerin *mo-*

DİZİN

A

- açık hafıza 116
akıl yürütme 74
algı(lar) 14, 15, 40, 46, 48, 49, 51,
52, 57, 58, 59, 62, 84, 89, 95, 119;
~ nesnelere 57; ~nın bedenselliği 48
algısal: ~ deneyim 58, 61, 101; ~ ya-
şam 58
alışkanlık 39, 52, 54, 113, 115, 116
amaçlı-rasyonel eylem 25
analitik düalizm 78
araçsal rasyonalite 76
Archer, Margaret 14, 19, 22, 42, 62,
66, 67, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81,
82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90,
91, 92, 94, 95, 102, 107, 115, 120
arzu 58, 72, 84, 94, 101, 108
asimetrik bağlılık 70, 71
aşağıda bitişirme 76
atomizm 58

B

- beden-özne 65
bedensel: ~ hareket 60, 61, 64, 74,
80, 113, 114; ~ şema 52, 115
beden-zihin sürekliliği 82, 83, 85, 86,
87, 95, 96, 97, 98, 102
beliriverme 69, 71, 79, 109, 117
Belirivermecilik 70
benlik duygusu 19, 61, 66, 83, 84, 85,
86, 87, 88, 92, 93, 95, 102, 108, 116
Berger, Peter L. 14, 22, 38, 41, 42,
76, 77, 98, 120
betimsel psikoloji 50
Bhaskar, Roy 7, 19, 33, 66, 69, 71,
72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80,
81, 94, 95, 107, 110, 111, 117, 120
bildirilebilir hafıza 116
bildirilemeyen hafıza 116
bilgi stoku 21, 26, 43, 44

bilinç yaşamı 58

- bilinçdışı 15, 19, 25, 97, 99, 101,
106, 112, 115, 116; ~ nöral süreç-
ler 112
birinci uyku 106
biyoloji 15
Bourdieu, Pierre 22, 42, 78, 115, 116,
120, 121, 122
Brentano, Franz 34, 50

C

- Clayton, Nicola S. 102
cogito 46, 47, 90

Ç

- çelişmezlik ilkesi 86

D

- Descartes, René 34, 35, 46, 47, 90,
111
Descartesçı Cogito 47
Dickinson, Anthony 102
dirimselcilik 70
doğal: ~ ben 91; ~ tutum 35
doğanın önceliği 89
dönüşümsel sosyal etkinlik modeli 78
Durkheim, Emile 22, 23, 92
durum mantığı 27, 31, 32
dünya: ~ deneyimi 46, 48, 53, 76;
~nın eti 49
düşünümsellik 82, 100, 116

E

- ego 35, 37
ego cogitans 35
eleştirel realizm 14, 19, 67, 71, 108, 117
eliminativizm 69
empirizm 40, 47, 71, 89
epifenomenalizm 69
epistemik hata 40

epistemolojik: ~ engel 42; ~ kopuş 42, 43, 45

epizodik hafıza 95, 96, 102, 103, 116
epizodik-benzeri hafıza 103

epokhe 37, 38, 39, 41, 43, 45, 46

F

faillik kapasitesi 14, 15, 19, 20, 22, 61, 98, 99, 101, 106, 108, 109, 112, 113, 114, 116, 117

felsefe 14

fenomenal: ~ beden 19, 22, 55, 56, 62, 65, 66, 68, 86, 90, 92, 102, 113, 114, 116, 117, 118; ~ yaşantı 15, 22, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 66, 68, 69, 70, 72, 75, 80, 82, 83, 85, 87, 94, 96, 99, 109; ~ yaşantının sürekliliği 56, 59, 61

fenomenolojik: ~ anlama 21, 28, 31, 33, 38, 114, 119; ~ indirgeme 18, 21, 22, 35, 36, 37, 39, 44, 45; ~ parantez 22, 34, 37, 41, 42, 43; ~ psikoloji 117; ~ sosyoloji 18, 19, 21, 31, 56, 93, 118

Fink, Eugen 45

fizyoloji 15, 55

fizyolojizm 68

Freud, Sigmund 101, 107, 110, 111

G

Garfinkel, Harold 22

gayrişahsi benlik 91

gerçek sebepler 73, 94, 110

gerçeklik deneyimi 46, 84

gestalt 43, 58, 59

Giddens, Anthony 76, 77

Goldstein, Kurt 59

güdü 21, 24, 25, 29, 30, 31, 62, 67, 107, 109, 111; ~ sözlüğü 107

gündelik hayat 25, 35, 36, 42, 43, 81, 98, 99, 101, 102, 112

gündüz düşü 107

H

habitus 115, 116

Halbwachs, Maurice 97, 121

hatıralar 15, 19, 34, 51, 67, 87, 95, 96, 97, 98, 100, 109, 116, 119; ~ın hikâyeleşmesi 96

hayvan-çevreleri 62, 63

hayvanlararasılık 63

Heidegger, Martin 41, 63, 120

hermeneutik anlama 21, 28, 33, 38, 64

homo sapiens sapiens 93, 103

Huizinga, Johan 105, 121

Hume, David 58

Husserl, Edmund 9, 18, 19, 21, 22, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 61, 121

İ

içgüdü 92, 93, 107, 115

idiyografik bilimler 44

ikinci uyku 106

ilişkilenmeler sistemi 21, 26, 31

inançlar 15, 19, 32, 67, 68, 71, 74, 87, 93, 94, 95, 97, 99, 100, 102, 109, 119

insan-dünyaları 62, 63

insanmerkezcilik 84

iradecilik 75, 77

irrasyonel davranış 27

işleyen yönelimsellik 59

K

kartezyen: ~ şüphe 34, 46, 111; ~ yöntem 34, 35, 44

katırtırmacılık 78

kültür bilimleri 44

L

Luckmann, Thomas 14, 22, 38, 41, 42, 98, 120

M

marjinalizm 31, 32

Marx, Karl 23, 108, 111, 121, 122

Menger, Carl 31

merkez: ~de bitişirme 77, 79; ~de bitişirmecilik 78

Merleau-Ponty, Maurice 9, 14, 19, 22, 38, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 84, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 100, 115, 117, 120, 121, 122, 123

metodolojik bireycilik 76

Mises, Ludwig von 31

modern nörobilim 14
Modernite İnsanı 76, 84, 85

N

nedensel: ~ açıklama 23, 93; ~ tesir-
lilik 73
neoklasik iktisat teorileri 31
nesne: ~ deneyimi 40, 53; ~ korunu-
mu 85
nesnel: ~ anlama 27, 30, 32; ~ beden
19, 22, 54, 55, 56, 60, 66, 68, 116,
117
Nietzsche 111
nominalizm 18, 37, 38, 41
nomotetik bilimler 44
nörobilim 15, 118

O

olanaklı sebepler 73, 94, 100, 110
olası sebepler 111
otobiyografik hafıza 88, 96, 101, 102
otomatikleşme 113
otonoesis 95
oyun 86, 98, 105, 106

Ö

örtük hafıza 116
özdeşlik ilkesi 86, 90
özdüşünümsellik 94
öznel anlam 18, 21, 23, 24, 27, 28,
29, 30, 31, 32, 38

P

Parsons, Talcott 31, 32, 122
Piaget, Jean 14, 19, 85, 86, 90
Piolino, Pascale 96, 122
Platon 47, 50
Popper, Karl 27, 31, 32, 123
praksis 78, 89
praksiyolojik dedüksiyon 31
pratiğin önceliği 85, 89
psikanalitik rüya yorumu 111
psikanaliz 15, 112, 115, 119
psikoloji 117

R

rasyonel: ~ davranış 27; ~ eylem 21,
24, 25, 26, 27, 30, 31, 32
REM evresi 103

Ricoeur, Paul 111

roller 77

rüya(lar) 15, 19, 67, 97, 99, 100,
101, 102, 104, 105, 106; ~ görme
101; ~ yorumu 97, 111

S

Schneider vakası 58, 59, 60
Schutz, Alfred 9, 14, 18, 21, 22, 25, 26,
28, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 37, 38, 40,
41, 43, 93, 114, 118, 123, 124
sebeb-atfı 98
semantik hafıza 96, 116
semantikleşme 96
Simmel, Georg 23
sosyal: ~ bilinçdışı 115; ~ dünya 20,
29, 36, 42, 43, 80, 81; ~ etkileşim
23; ~ eylem 17, 23, 31, 32, 36, 37;
~ ilişki 17, 23, 90; ~ inşacılık 80; ~
pratikler 77, 78; ~ yapı 71, 75, 77,
78, 80
sosyoanaliz 115
sosyoloji 4, 7, 14, 22, 23
stereotip 42

Ş

şeyleştirme 36, 76, 77

T

tarihsel cogito 47
tipleştirme 42, 43, 118
toplum: ~ söyleşisi 76, 84; ~ varlığı
76, 79, 84, 85, 113, 118, 119
toplummerkezcilik 84

U

Uexküll, Jacob Johann von 62, 63,
120
uygunsuz özdeşleştirme 76

W

Weber, Max 7, 9, 18, 21, 22, 23, 24,
25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 35, 37,
38, 93, 113, 114, 118, 123, 124
Wernicke-Korsakoff 60
Wittgenstein, Ludwig 74, 124

Y

yanlış tanıma 110, 111

- yapılaşma 76
yapının ikiliği 77
yaşam dünyası 36
yaşanan beden 54, 55
yatkınlıklar 81, 94, 109, 116; ~ sis-
temi 116
- yorumlayıcı sosyoloji 21, 23, 113
yönelimsel: ~ iplikler 56, 65; ~ yay
58, 59, 65, 67, 87, 100, 101, 102
yönelimsellik 18, 21, 34, 36, 37, 39,
49, 50, 51, 52, 59, 60, 93
yukarıda bitişirme 75